

החניכה אל העצמי כשורש החיים

(על הספר 'ז'ן-שן - שורש החיים'. מאת מיכאל פרישווין)

רות נצר

אני רוצה לספר על ספר נפלא, צנוע וצנום שהגיע לידי ממש במקרה, לפני שנים רבות מאד. הוא היה אחד הספרים הראשונים שרכשתי לעצמי, בגיל התיכון, בכסף שהרווחתי לראשונה. מאז נהייתי לחסידה של הספר היקר הזה שמלווה אותי, כאילו היה הוא בעצמו "שורש החיים". פעמים רבות קראתי בו וטעמו משביח כמו יין משובח שלומדים להנות ממנו עם השנים והבגרות. אני קוראת בו היום, ומגלה עד כמה הספר השפיע על חיי ועל השקפת עולמי.

להפתעתי, הספר אינו מוכר, וממש נשכח מלב. אני שואלת אנשים אודותיו והם מושכים בכתפיהם. לא, הם לא שמעו עליו. הספר נחבא בסודו, ממש כמו השורש שהוא מספר אודותיו. וכך הוא נהיה לי מעין סוד פרטי, או פינה פרטית שלי. הספר שלי.

אני כותבת אודותיו כדי להעלותו מתהום נשיה ולהציע לקורא מתנה; ספר יקר ערך, שהוא ישן וטוב; ספר שנכתב בתחילת המאה והוא ממתין למי שנועד לו.

הספר המעוטר באיוריו הרגישים והרוטטים של יחזקאל קמחי מעביר לקורא את עדינותה של האיילה חוא-לו שמלווה את המחבר במסעו, והתרגום של שלונסקי שומר את ניחוח הפיוט של ההתרחשות כולה. לפנינו ספור על איש רוסיה, אפשר לומר נציג התרבות המערבית, שעובר מסע חניכה ביער, חניכה אל מסתרי החיים והאמת הגנוזה בהם. האם רק במקרה הוא מעיד על עצמו שהיה סטודנט כימאי? האם מכאן נגזרים געגועיו האלכימיים אל קיום שלם במחזות אחרים ורחוקים? אל גן העדן של יערות הטבע? המחבר נוטש את תפקידו כמפקד בצבא (מלחמת העולם הראשונה?) ונווד אל מעבי יערות הטאיגה הרוסית ביערות מנצ'וריה, שבגבול סין, ושם, פוגש מורה דרך, חכם זקן סיני, שחי בצריף קטן ליד פלג מים. מלאכתו של הזקן היא מלאכת מרפא; הזקן הוא "שוחר שורש החיים", אותו צמח מרפא מופלא, ששורשיו הם דמויי דמות אדם ונחשב יקר ערך ויקר המציאות, שמעניק "עלומי עד ויפי נצחים". הזקן מלמד את גבורנו שלא יזכה אדם

לצאת לחיפוש, ומה גם למצוא את שורש החיים, אלא אם כן הוא בר-לבב. וכך החפוש אחר צמח שורש החיים, נהיה לחפוש אחר הלב הנכון לחיים נכונים. וש"שורש חיינו נעוץ באדמה". המחבר יוצא לדרך עם הזקן למצוא את שורש החיים, הצמח הקטן והנדיר, החבוי בעמקי צמחיה עבותה, ואינו נראה לעין. הצמח האגדי נשמר על ידי צפור הקוקיה, "ולא ישורנה אלא מי שראה כמו עיניו את שורש החיים". קשה לאתר את הצמח: "לעתים קרובות, כביכול, בכל עת תמיד, יארע לשוחרי השורש, שכיוון שחזו עיניהם את האוצר היקר - מיד הוא מתעלם מהם; כהרף עין מתגלגל הז'ן שן באיזה צמח אחר"[44]. ואז כשהזקן מאתר את הצמח מתרחש הדבר: "כל כך נרעש לבי, שבלי משים כרעתי גם אני על ידו, בדמותי בנפשי, שאני עומד, כביכול, אי שם, ליד מקורם של כוחות הבריאה. מחשבתי, שעלתה בד בבד עם פעימות הלב, היתה בהירה בתכלית, ולבי פעם לפי המוסיקה הכללית של הדממה"[45]. אבל אז מתברר לו שעליו לחכות עוד חמש עשרה שנים עד שהשורש יגדל דיו ויהיה מוכן בעבורו. צמיחתו של הצמח עצמו מקבילה לצמיחה הפנימית של נפשו, כמפגש עם כוחות הרגש החזקים הפועמים בו. נפשו נהיית מזוהה יותר ויותר עם צמיחת השורש "יש ואני...מאריך להרהר באותו ענין, עד ששורש החיים הזה נהפך לאגדה, פועם עם פעימות דמי, נהפך להיות כוחי וגבורתי, ופתאום, במקום מכאוב עז, באה שמחה עזה"[72]. אורך הרוח לצמיחה הפנימית היא מגוף העניין עצמו, היא המאפשרת את הצמיחה הנכונה של נפשו הוא: "כולנו חייבים להודות, כי אכן יש מועדי חיים, שאינם תלויים בנו; כל יגיעה שתתיגע, ואפילו אתה מוכשר וחכם ביותר - כל זמן שלא הוכשרו התנאים, כל זמן שלא הגיעה השעה, יהא כל הטוב שבך תלוי על בלימה...מרגיש אני, מרגיש ויודע, כי השורש שלי ז'ן-שן צומח אי בזה, ומועדי בוא יבוא"[88]. מודעות זו מעניקה עמידות: "סגולה טובה מצאתי לי לכל כשלון ולכל דכדוך נפש;...בסמיכת כתף על משהו מוצק לכוון לבי במחשבה, כי שורש חיי צומח והלוך, כי צמיחתו צריכה זמן ומועד, אשר על כן אין להדכדך מפני שום צרה שבעולם, אלא לקבל כל צרה כהכרח ולחשוב על המועד, כי גם אם יתמהמה, בוא יבוא מועד הצלחתי".[שם]. הוא לומד ששורש החיים הוא שורש נפשו בפנימיתו שלו: "איזו עמקות בראשית, איזה כוח יצירה שאין לו שיעור גנוז באדם, וכמה מיליוני אנשים אומללים באים והולכים, בלי שישכילו להבין את הז'ן שן שלהם, בלי שיצליחו לחשוף במעמקיהם את מקור הכוח. האומץ, השמחה, האושר!"[97]. לכן לעתים הוא שוכח לחלוטין כי אי שם בטאיגה צומח והולך שורש חייו הפרטי. כל מעייניו בעבודתו בעיר חדשה שנוסדה במקום שהיה קודם טבע. ואז נראה לו ששיכחה זו משמעה ש"מן הטאיגה הטבעית עבר שורש החיים אלינו, אל הטבע היוצר שלנו, ובטאיגתנו החדשה, טאיגת

האמנות, המדע והמעשה המועיל, היו שוחרי שורש החיים קרובים בחפצם ותכליתם יותר מאשר שוחרי השורש השרידי בטאיגה הטבעית" [109].

ובינתיים, בסבלנות ארוכת השנים לצמיחתו החשאית, ובמפגש עם הטבע הבראשיתי, הוא זוכה לחוויות מופלאות של גאולה, אחדות-אחוה עם האדם והבריאה, וגם רגשות עמוקים של כאב ואושר - וכל אלה, הוא מגלה, הם הם שורש החיים, ואז "לפתע פתאום הנה נתגלו לפניך החיים עצמם, ולך, שאהובם ויקירם אתה, יתנו מתוכם שי ומתנה" [94]. "וכשם שאזי, בשבתי על שפת הים, הפקדתי רוחי בידי איזה מועד נצחים אשר לכוכבים ומזלות - ממש כך היו עתה חייהם הנבדלים של בני האדם משולים בעיני כגלי הים, וכולם כאחד נתגלגלו וזרמו אלי, החי, כאל חוף, וכביכול שידלוני להשיג את כוח השורש לא מברשי, שגם הוא סופו להשתחק במהרה, אלא לפי מועדי הזמנים אשר לכוכבים ומזלות, ואולי גם למעלה מזה" [34].

המחבר הנודד פוגש בטאיגה לא רק את צמח השורש, אלא גם את האילה המופלאה, ובסופו של דבר שני המפגשים - עם האילה והשורש משתלבים ונשזרים זה בזה. הצומח והחי והאדם הפוגש בהם, הם יחד אחדות האחוה, שמתרחשת בדרכו אל שורש חייו.

האילה חוא-לו מייעדת אותו ללמוד לפגוש אותה אל נכון, וכך לגלות בתוכו עמדה פנימית חדשה ונכונה יותר אל החיים. הצייד שבו, משתוקק לאחוז במושא תשוקתו ולעשותה שלו. אבל כשהוא מוותר על לכידת החיה, הוא לומד להמיר את התשוקה לצוד בגעגועים אל הבלתי מושג, אל מושא של יופי, עדינות, נשיות ומסתורין, שהוא יפנים כחלק מהויותו. התשוקה הנחפזת למילוי ספוקיה תמיר עצמה לאורך רוח, להשתהות, להכרה ברגע החוויה-ההוויה הניצפן לעד בלב.

אכן, החניכה נועדה להכיר את הטבע, לכבד אותו, להודות לו, ולהיות חלק ממנו, גם בשלב שבו היחיד מתעמת בטבע ונאבק בו כדי להיות אדוניו. לכן המפגש עם האילה הוא המאורע הגדול ביותר בחייו - כאשר מתרחש מפגש של מבט עין בעין, בעיניה החומות המופלאות והיפות. אז מתרחש בו מאבק פנימי. קול הצייד שבו משתוקק לתפוש ולעקוד אותה ולכובשה לעצמו, ואומר לו: "חטף אפוא ותפוש, חטוף ואחוז, והיתה לך הנקבה חוא-לו, היפה מכל בעלי החיים שבעולם". וקול אחר, קול איש אחר בתוכו שטרם הכירו, שטען לעומתו: "הווה יושב בשלווה! כי לא ישתמר הרגע הנפלא, אלא אם כן לא תגענה בו ידיך", "והיה הדבר כמעשה הצייד באגדה, אשר כונן חיצו אל הברבור, ולפתע שמע קול מתחננו, שלא יירה, שיחכה, ואחר כך נמצא, כי אותו ברבור בת מלכה נתגלגלה בו". קול חדש זה צופן בלבו את הרגע הנדיר הזה לעולם ועד. ובהמשך הוא פוגש אשה שמבטה הוא עבורו המשכו של מבט האילה, שהוא צרוף פלאים של יופי ואמת, ובמבטה

נדמה לו כי מתרחש רגע של "גאולה", "אשר בהתגלות לי סוד יופיה של החיה המופלאה, ניתנה לי בהסח הדעת האפשרות להמשיכו ולהעמיקו עד אינסוף באדם". אל אשה זו צומחים געגועי יסוריו. נמצא שבמבט האילה היא פוגש כעין "אנימה מונדי" - את נשמת העולם, שגלגולה דמות האנימה - נשמת הנשי - שמתגלמת באשה. הוא מבין כי כמו שאל לו לתפוש את האילה, גם את האשה לא יוכל לתפוש ולעשותה שלו, אלא עליו לעבור תהליך ממושך של התהוות פנימית, של מפגש עם שורש חייו.

חוא-לו היא ההתגלמות של הנשיות שעליו לפגוש בנפשו, המפגש עם האילה-הנשית הוא המאפשר לו לפגוש את האשה של חייו בהמשך. שורש חייו אינו רק בינו לבין עצמו, בינו לבין הטבע שמחוצה לו ובתוכו. ההיפך, חייו לא הביאו לו את מילוי געגועיו אלא רק כשיכל לממש אותם במפגש האנושי. רק אז נדודיו הצליניים מוליכים אותו אל מולדת הנשמה, הנקודה הפנימית של הנשמה: "היה הייתי שוטטן, ואילו עכשיו פילחני החץ [כשהוא מתאהב]... כל מקום הוא לי עכשיו בחזקת מולדת... ושוב אין לי מה לבקש עוד, שום תמורה חיצונית... לא זו מולדתך, הרהרתי בלבי, שבה נולדת, כפשוטו, אלא זו מולדתך, שבה נתחוויר לך, כי מצאת את אושרך, יצאת לקראתו, הפקדת רוחך בידו, התמכרת לו, אלא שמעבר משם החלו לירות אליך, אל עצם הנקודה אשר בה שוכן האושר"[25].

לא רק במפגש האהבה עם האשה אלא בכל מפגש אנושי אמיתי - ובעיקר בתיקון קלקולים ואבדנים במפגשים האנושיים - הוא מוצא את המימוש של שורש החיים. אם ידידים רבו והתרחקו ושוב נתקרבו, אז: "מעוצם חדות החיים שחזרה יהיו שני הידידים צעירים לנפשם ממש כשהיו. כך גורס אנוכי את פעולתו של שורש החיים ז'ן-שן. אך יש ויעצמו מאמצי כוחם השרשי של החיים עצמה רבה כל כך, שאת אשר אהבת ואבד ממך לעולמים מצוא תמצא באחר. ואהבת את החדש כאהבתך את האובד. גם דבר זה הוא בעיני פעולתו של שורש החיים ז'ן-שן. כל גירסה אחרת בעניין השורש המסתורי הזה נראית בעיני או כאמונת הבל, או כסתם מדיצינה"[108]. כי בסופו של דבר קשר האהבה האמיתי שלו מתממש עם אשה אחרת: "זה כוחו של שורש החיים, שמצאתי בה את הווייתי שלי, ואשה אחרת אהבתי, כאילו היא-היא שאליה נכספתי מימי הנעורים, והרי זהו, כך נדמה לי, כל עיקר כוחו של שורש החיים, שאדם מתפשט מעצמיותו ונגלה לעצמו בזולתו"[112]

הזקן הסיני (לובן שמו) ניגלה לנו בהתחלה כאיש תמים צנוע ופשוט, יקר נפש וטוב, שחי בטבע, ממעט לדבר, שפתו עילגת, והווייתו מקרינה את התמזגותו השלמה עם הטבע, כמגלם האידיאל

הרומנטי והפשטני של טבע לעומת תרבות. בהמשך במהלך הספור הוא מתגלה כדמות מורכבת. הזקן היה בצעירותו צייד חיות שבבגרותו הפך מצייד לאיש רפואה. ניכר שחל משבר עמוק בחייו. קודם לכן היתה תכלית חייו ההוכחה למשפחתו את יכולתו, אולם כששכל את משפחתו לא היה עוד מי להוכיח לו. יעדי חייו נשתנו. מעתה משמעות חייו נהיתה "שימת הלב המיוחדת מתוך אהווה אל כל היצורים החיים", "ויכולתו לחיות כל דבר שבעולם". מרודף חיות לתכלית פרנסה וגאווה עצמית נהיה אוהב חיות וטבע. "דבר זה היה נובע מתוכו מאליו". [57]. "מידת החסד" שבו היא שהשכיל להבין ולקבל את מכאוב האובדן, "ובזווגו לאמונתו בחיים טובים מאלה את כוח החיים אשר לשורש ז'ן-שן, הועיד עצמו להיות סועד חולים". [39]. [מהלך ההשתנות שלו הוא המהלך מההדגש של החצי הראשון של החיים - על יעדי אגו, השגים וקרירה, אל ההדגש של החצי השני של החיים - אל הכליות של הנפש הממוזגת בכליות היקום, כשההסס הוא אל העצמיות שמעבר לאגו. המהלך של חייו של הזקן, ממשבר אישי של אבדן וכאב אל יעד של מרפא לזולת (וכך גם לעצמו) הוא מסלול אופיני של השמאן, ובן-דמותו המודרני - איש הפסיכותרפיה. לובן, הזקן החכם מגלם-מסמל את מורה הדרך הרוחני של גבורנו. אישיותו הרוחנית ומגעו של הזקן עם פצעו-כאבו שלו הם כוח המרפא שלו.

מהלך השינוי שעובר הזקן מקביל לשינוי שעובר הגבור בשנות חניכתו בטבע. גם הגבור בהתחלה צייד חיות, וקודם לכן היה חייל בעל רובה. והוא לומד לוותר על הצייד, במפגש המופלא עם האיילה.

שורש החיים, כסמל אלכימי של נעורים ואלמוות, מצטלב בספור הזה בדימוי האלמוות של האייל בן האלמוות, שהזקן מספר אודותיו, שאינו מחליף, כביכול, את קרניו לעולם. וכל ספוריו של הזקן יקרו לגבור ספורנו "בכוח של איזה שורש של אמת הנעוץ בהם" [84]. והנה יום אחד המחבר מגלה אייל אחד שאינו משיר את קרניו, וסוד האלמוות שלו אינו אלא שניטלה זכרותו, ואז אין חילופי ההורמונים של היחום גורמים להשלת והחלפת הקרניים. "אך במקום שאין תמורות, והישן עומד כולו ביושנו כשלד מת, שם נקל ביותר לראות את האלמוות - ולעצמו של דבר, הלא זוהי צורת האלמוות האמיתית ביותר והמובנת ביותר לכל נפש; קרניים מתות, גרמיות, שאין להן חליפות" [שם]. האייל נחשב סמל ישו הקם לתחיה בהתחדשות קרניו, וזו אלמותו. ואילו כאן, אולי באירוניה, דווקא המת, הבלתי משתנה, הוא הנצחי. ואז הזקן טוען כי אין זה אותו אייל, "כי בן האלמוות בן אלמוות הוא, ואין הכדור קוטלו" ואז עולה ההבנה שהזקן עצמו "משול באגדותיו לבעל קרניים, שקרניו הגרמיות אינן מתחלפות" [85].

סכּומו של דבר, ספּור חניכה פשוט ויפה. ספּור מסע ששפּוכים עליו פרורי אגדה, ספּור שמעניק לנו מחדש את האמונה בשורש החיים ובנשמה בת האלמוות, את אורך הרוח, ואת האמונה וההתפעמות במסע לקראתם. כמו המיתוסים והאגדות, הוא מלמד אותנו להעניק לנפש את החיים הנכונים לה.

הערה : מענינת ההשוואה בין ספּור זה לספּור 'הדב' של פוקנר, שגם הוא ספּור חניכה. הדב הוא חיה ענקית רבת שנים ובספּור של פוקנר הוא קרוי "הפטור מתמותה". בשני הספורים החניכה כוללת שליטה, התגברות וויתור על דחף להרוג או לצוד את החיה. ובמקומם מתרחש מפגש אינטימי, פנים אל פנים, עם החיה, כמפגש עם כח החיים והנשמה הגדולה של הטבע עצמו. מפגש שמעניק לגבור חיים חדשים, השתתפות חדשה באחוות הברואים, ובעצמת האלמוות של הטבע. בשני הספורים מורה הדרך של הגבור הוא חכם זקן, ששייך לתרבות ראשונית שמקושרת עדיין לטבע. שם הגבור הוא ילד לבן-אמריקאי והמורה הוא זקן כושי-אידיאני, וכאן הגבור הוא מבוגר רוסי והמורה זקן סיני. בשני הספורים, החניכה לכוח המופלא של ישות הטבע החי, היא במקביל חניכה לשייכות אנושית.

מקורות

1. מיכאיל פרישווין. ז'ן-שן - שורש החיים. תרגום שלונסקי. ספרית פועלים. 1964
2. פוקנר ויליאם. הדוב, הראשונים. תרגום אמציה פורת. דביר. 1975
3. נצר רות. 'הדוב' של פוקנר, כספור חניכה. עלי שיח. 44. הקבוץ המאוחד. 2001

